

Про співвідношення понять «нове», «новація», «інновація»

Буття світу і людини у ньому – це процес постійних змін, що фіксується за допомогою філософських категорій «рух» і «розвиток». Довкілля викликає у індивіда цікавість в силу свого багатоманіття і мінливості. Всі зміни мають конкретні просторово-часові координати. В залежності від обставин на перший план висуваються або просторові параметри, або вектор часу. При описуванні змін використовуються практично всі категорії діалектики, насамперед «кількість», «якість», «міра», «прогрес», «регрес» та інші. Крім того, широко вживаними є поняття, що не мають статусу філософських категорій – «нове», «новація», «інновація». Не дивлячись, що вони активно вживаються в усному спілкуванні і текстах, які стосуються різних сфер і аспектів функціонування природи, суспільства, людської життєдіяльності, їх зміст все ще потребує уточнення. Свій внесок у цю справу спробуємо зробити і ми.

Почнемо з поняття «нове». Його використовують для позначення природних і суспільних формоутворень, результатів людської діяльності (пізнавальної і практичної: знання, технології, товари, послуги і т.д.), якщо має місце присутність раніше невідомого, такого, що не існувало. Нове – все те, що відрізняється більшою або меншою мірою від знаного, відкритого раніше, відомого, вживаного. Бути новим – значить нести в собі таке, що для конкретного суб'єкта раніше було незнаним. Існує величезна кількість ситуацій, коли відоме для одних людей є зовсім невідомим і тому може стати новим для інших. Чи не найяскравішим прикладом тут виступає процес навчання (освітній процес). Якщо ж нове пов'язано з науковими відкриттями, подоланням таємниць, підходами у сфері практики, що відрізняються оригінальністю, застосуванням незнаних ніким раніше ідей і теорій, то тоді говорять про принципово нове слово в науці, техніці, побуті тощо.

Нове – це термін, який, за певних обставин, використовується для позначення будь-чого або будь-кого. Антиподом нового, його протилежністю є старе. Історія розвитку людства свідчить, що ці протилежності постійно взаємодіють

між собою. Стратегічний напрям логіки взаємодії – утвердження, перемога нового. При цьому старе не просто знищується, заперечується. Кращі його моменти діалектично знімаються у новому, продовжують існувати в інших просторових і часових умовах. Це стосується сфер як матеріальної, так і духовної культури. По великому рахунку компоненти обох сфер мають право на існування поки не вичерпають свій внутрішній потенціал або ж поки своїм функціонуванням не будуть стримувати утвердження нового. Так вже влаштоване життя, що все нове з часом старіє. Час, як форма буття матерії, відіграє тут ведучу роль. Часові відрізки, якими виміряється проміжок буття нового, у кожному конкретному випадку різні. Статус нового конкретне утворення зберігає за собою до моменту, поки не виникає чергове утворення, що ніби «відсуває» його на задній план, тобто робить неновим. Саме за таким принципом функціонує, наприклад, мода. Все нове – одяг, автомобілі, враження, технології тощо – продукт конкретного часу.

Сказане вище дає підстави для висновку, що при оперуванні терміном «нове» необхідно враховувати наступні моменти:

По-перше, гносеологічний вимір інформації у загальноцивілізаційній площині. Нове тут розглядається як знання, якого раніше не було взагалі. Будь-яке наукове відкриття продукує саме такий рівень нового. Кожне нове – черговий крок на шляху розкриття людством таємниць світу. Така новизна розширює горизонти пізнавального процесу і нерідко кардинально змінює уявлення людей про себе або довкілля (наприклад, обґрунтування еволюційної теорії походження людини, розшифрування структури ДНК, відкриття елементарних частинок тощо). На жаль, вона з'являється не так часто, як хотілося б. Дану новизну можна назвати *абсолютною*.

По-друге, гносеологічний вимір інформації щодо конкретного суб'єкта пізнання чи практики. Людство за всю історію свого існування накопичило величезний обсяг знань і досвіду. Становлення кожного індивіда як особистості в процесі соціалізації через канали навчання, самоосвіти і виховання відбувається шляхом звернення до цих здобутків. В такий спосіб давно відоме іншим, часто

те, що має багатовікову історію, але було невідоме даному суб'єкту, набуває для нього рис новизни. Він відкриває для себе як нове те, що насправді не є таким. Таку новизну можна назвати *умовною*.

По-третє, часовий вимір нового. Саме цей параметр дуже часто розглядається як головний при проведенні межі між новим і старим. Мається на увазі віддаленість моменту виникнення, створення чогось від певної точки відрахунку. Наприклад, виділяючи етапи функціонування суспільства, говорять про нову і новітню історію, розглядаючи територію певного населеного пункту, розрізняють нові і старі мікрорайони, оцінюючи розвиток духовної культури, ведуть мову про нові пісні і театральні вистави. Нове при такому підході – все те, що у часовому вимірі виникло, створено щонайближче до дня сьогоднішнього. Таку новизну можна назвати *відотною*. Дуже часто вона стосується явища, а не сутності.

Виділені моменти діалектично взаємопов'язані, нерідко накладаються один на одного, пересікаються. *Нове в строгому розумінні слова має відношення саме до першого моменту – до абсолютно нового.*

Все нове досить специфічно себе реалізує. З одного боку, воно завжди чітко означено, знаходить втілення в конкретних ідеях, теоріях, матеріальних цінностях, технологіях тощо. З іншого – у можливого прояву нового не існує меж. Це означає, що воно і може заявляти про себе будь-де. Нове має відкритий характер. Принципово важливо, щоб суб'єкти діяльності, в свою чергу, також були відкриті до нового, готові його сприймати, використовувати в теоретичній і практичній діяльності.

Все, що називають новим, завжди відрізняється від старого і ця відмінність, як правило, кидається у вічі. Присутність нового викликає інтерес і суперечливі судження. Адекватно оцінити його місце і роль в усталеній системі буття буває дуже важко. Нерідко нове сприймають з острахом. Непоодинокі випадки, коли воно прокладає собі дорогу з великими труднощами. Згадаймо тернистий шлях у Радянському Союзі генетики і кібернетики.

Якщо нове – це термін, що використовується, за певних обставин, для позначення конкретних проявів матеріальної і духовної дійсності, то дещо інший зміст має поняття «новація». Походить воно від пізньолатинського поняття «novatio», що означає оновлення, зміну. Термін «новація» широко використовується в юриспруденції, коли йдеться про домовленість сторін (юридичних чи фізичних) з приводу заміни однієї, укладеної ними угоди, іншою. Не дивлячись на значну змістовну і словесну близькість понять «нове» і «новація», вони не є синонімами. І це при тому, що мають одну і ту ж основу. Цю основу складає феномен нового. Різними є сфери застосування понять. Іншими словами, розрізняються вони *функціонально*. Щодо поняття «новація», то йдеться про процес заміни одного іншим, результатом чого є присутність у певному утворенні (матеріальному чи духовному) нового як такого, що більшою чи меншою мірою відрізняється від заміненого (деталь в автомобілі, але з іншого сплаву; вдосконалення вузла в апараті чи станку; заміна традиційних закритих урн на виборах різних рівнів прозорими урнами; нова послідовність викладу матеріалу під час навчального процесу тощо). Безпосередньо з новаціями пов'язаний прогрес у різних сферах буття. Новація – це завжди оновлення, але не таке, що передбачає просте, механічне відтворення. Це оновлення, яке базується на використанні саме нового. Вживаючи запропоновану мною термінологію щодо типологізації нового, в ролі останнього може виступати *абсолютно* і *умовно нове*. Бути новаційним – значить нести в собі нове, невідоме, незвичне. Новацію можна умовно порівняти з рясним дощем після великого відрізка пекучого літа, коли волога дає новий поштовх розвитку природи. Новація – це функціональний етап нового, ситуація, коли нове починає діяти, використовуватись, функціонувати.

Спеціально варто відзначити, що не кожна новація приводить до позитивного результату, хоча її метою є саме він. Перш ніж вводити новацію в тій чи іншій сфері, слід вивчити, наскільки це можливо і які потенційні наслідки такого дійства. Стихійно, непродумано цього робити не можна ні в якому разі, оскільки завжди існує небезпека порушити відпрацьований механізм функціону-

вання системи і отримати небажані результати. Надмірне захоплення реформами на практиці та абсолютизація відносного в теорії ніколи добром не закінчувались. Досить звернутись до реалій суспільного життя, щоб побачити, як під благим знаком новацій і лозунгом небачених успіхів у майбутньому в Україні за час її незалежності за копійки були прихватизовані об'єкти економіки, організовані різноманітні трастові компанії, які витягли з трудового люду останні збереження на «чорний день», створена податкова система, що унеможлиблює нормальний розвиток підприємництва.

Як правило, кожна новація пов'язана з ризиком. Особливо це стосується оборонної сфери, медицини, і, як не дивно, освіти і виховання. Непродумані новації в освіті та вихованні породжують великі проблеми, на усунення яких витрачається багато часу і коштів. Ефективність новації безпосередньо залежить від якості нового, доцільності використання саме його в конкретній ситуації, психологічної готовності суб'єктів діяльності до сприйняття новації і т.д.

Історія науки, техніки, виробництва знає багато прикладів, коли нові ідеї, теорії, відкриття в силу певних причин більший або менший відрізок часу ніяк не використовувались, були заховані від споживачів чи просто покривались пилом на книжкових полицях. Нерідко проходили роки, десятиліття, поки людство знаходило спосіб використати нове на практиці. Між новим і новацією часто лежать великі відрізки простору і часу. На жаль, сучасна Україна не здатна, в першу чергу із-за фінансових проблем, масово використовувати на практиці оригінальні наукові ідеї, новизна яких є безсумнівною, а їх новаційний потенціал дозволив би зробити суттєві прориви в багатьох галузях господарства.

В одному смисловому ряді з поняттями «нове» і «новація» знаходиться поняття «інновація». Актуалізація даного терміну починається з 60-х років ХХ ст. Пов'язано це, передусім, з визначенням і оцінкою стратегічних напрямів розвитку постіндустріальних суспільств, тобто соціальних організмів, які базовим моментом свого функціонування мають не досягнення в областях техніки і матеріального виробництва (результати тут очевидні), а успіхи у різних галузях знань і цілеспрямованого використання нового (нововведеннь) в усіх сферах

людської життєдіяльності. Орієнтація на знання як основу суспільного прогресу, як утворення, що має ринкову цінність і здатне забезпечити принципово нові висоти суспільного благополуччя в широкому розумінні слова (економіка, політика, оборона, освіта, доходи населення і т.д.) та масове запровадження нововведень (скрізь, де це можливо) з метою отримання якісно нових результатів – чи не найважливіша сутнісна ознака, що відрізняє сучасні високорозвинуті країни світу від усіх інших. Розвиток шляхом інновацій (= інноваційний розвиток) розглядається спеціалістами як найефективніший спосіб функціонування суспільств у найближчій та більш віддаленій перспективі. Все частіше говорять про інноваційну політику в тій чи іншій сфері суспільного життя. Письмові джерела рясніють термінами «інноваційні технології», «інноваційна освіта», «інновації в системі фінансування», «інноваційний менеджмент» та ін.. Але при всьому цьому зміст терміну «інновація» залишається не до кінця визначеним. Поняття дуже часто вживається у «розмитому» звучанні.

Навіть з першого погляду видно, що термін «інновація» є похідним від терміну «новація». Більше того, досить часто ці поняття використовуються як синоніми, хоча насправді вони такими не є. Проблема в тому, що до сьогоднішнього дня в літературі не існує чітко визначених параметрів їх відмінності. Пропоновані варіанти, як правило, грішать описовістю.

На мій погляд, зв'язок між новацією та інновацією має діалектичний характер. *Інновація – це особливий вид новації.* Принципова відмінність першого від другого – в масштабах, глибині та результативності застосування нового. Кожна інновація є новацією, але не навпаки. Інновація – це новація, що має концептуальний характер, вирізняється масштабністю втілення, орієнтована на сутнісні зміни у певному об'єкті та якісне підвищення результативності його функціонування. *Основний принцип новації – нове породжує нове.*

Перш за все новації та інновації розрізняються за причинами, що викликають їх до життя. Не дивлячись на складність цього питання і нерідко неможливість провести чітку лінію у причинній основі цих двох форм реалізації нового, відмінність все ж існує. До спектру чинників, що зумовлюють новації та інно-

вації можна віднести: зацікавленість суб'єкта, бажання прославитись або мати винагороду (матеріальну чи моральну), обов'язок, наукове відкриття, об'єктивну необхідність та ін. Кожен з них, в залежності від обставин, більшою або меншою мірою детермінує використання новацій та інновацій. І все ж фундаментальною причиною лівової частки інновацій виступає об'єктивна необхідність. Потреба в інноваціях породжується самим життям, функціонуванням світу, в якому люди здійснюють свою діяльність. На жаль, її усвідомлення нерідко відбувається із запізненням або не зовсім правильно. Як наслідок, суб'єкт невчасно або неадекватно реагує на відповідну ситуацію або ж запропонована інновація не здатна вирішити суперечність, що об'єктивно виникла.

Якщо втілення новації не обов'язково потребує серйозної підготовчої роботи і прорахунків щодо її ефективності, може бути випадковим і пов'язаним з простою заміною застарілих компонентів об'єкта, то інновація має зовсім іншу природу і основу. Їй передують теоретичні і, якщо це можливо, практичні дослідження, метою яких є визначення реального стану досліджуваного об'єкта, доцільності запропонованих змін та прогноз очікуваної ефективності від їх запровадження. Для інновацій суттєво важливим є системний підхід до вирішення всього комплексу питань, пов'язаних із впровадженням нового (фінансовий бік справи, організаційне і матеріальне забезпечення, підготовка фахівців, можливі наслідки і т.д.). Інновації – шлях втілення у життя певної *концепції* (технічної модернізації заводу, організації випуску нової продукції, вдосконалення медичного обслуговування населення, перебудови системи освіти тощо). Чим досконалішою виступає концепція в плані її обґрунтування, тим серйознішим є підхід до вибору інновацій. Наявність концепції запропонованих змін – передумова реалізації і водночас сутнісна риса інновацій.

Новації, як правило, мають локальний характер. Вони пов'язані з необхідністю вирішення питань, що стосуються окремих аспектів, сторін функціонування об'єктів. Область їх застосування відносно невелика. Інновації ж відрізняються масштабністю – в окремій галузі виробництва (наприклад, пошиття одягу чи плавлення металу), в певній сфері суспільного життя (оборона, освіта,

охорона здоров'я тощо), у всьому суспільстві (згадаймо так звану перебудову в СРСР у другій половині 80-х років минулого століття, що була пов'язана з цілим спектром соціальних інновацій). Будь-який інноваційний процес охоплює значну кількість суб'єктів і об'єктів, супроводжується масовою зміною застарілих підходів і трактувань, передбачає прямий чи опосередкований вихід на суміжні сфери, зв'язки і відношення.

Чи не найважливіша відмінність інновації від новації – сам характер пропонуваніх змін. В даному випадку йдеться не про косметичне чи часткове оновлення, а зміни, що відрізняються якісними показниками і зумовлюють *кардинальну* перебудову самого механізму функціонування об'єкта. Дуже часто інновації є результатом наукових відкриттів, нових теоретичних парадигм. Якщо їх розглядати в контексті зв'язку реформ і революцій, то вони стоять ближче до революційного варіанту перетворення дійсності.

До цієї характеристики інновації дуже близька ще одна – результат від її втілення. Дійсно, наслідки від введення нового бувають різними. І хоча суб'єкт, що забезпечує нововведення, як правило, орієнтований на позитивний результат, ситуація може скластись по-іншому. Бувають також випадки, коли новація просто не спрацьовує. Тоді вона виступає як простий замітник того, що вичерпало свій ресурс. Мета всіх інновацій – суттєві зміни на рівні результату. Вони завжди є дуже бажаними, незалежно від сфери втілення інновації та змісту самого результату (продуктивність праці, собівартість продукції, екологізація виробництва, розкриття злочинів і т.д.). Інновації покликані давати імпульс потенційним можливостям об'єкта, виводити його на вищий рівень буття, забезпечувати якісно нові результати функціонування. Якщо використання новації може дати зміну (в кращу сторону) кількісних параметрів результату (і цього нерідко достатньо), то орієнтиром інновації є нова якість. Саме такі результати має сфера будівництва в Києві в останні 5–7 років, завдяки широкому використанню інноваційних технологій. Інноваційні процеси з особливою силою заявляють про себе в авіабудуванні, мікроелектроніці, створенні космічної техніки, нових ліків та штучних матеріалів, тобто там, де використовують так звані «ви-

сокі» технології – технології, в основі яких лежать досягнення науки, не в останню чергу фундаментальної (наукомісткі технології). Нове обов'язково повинно продукувати нове. В протилежному разі втрачається сенс як пошуку, відкриття нового, так і його втілення на практиці.

Коли йдеться про інноваційну діяльність – то це не окремий вид, тип чи сфера людської активності, а її характеристика, що вказує на присутність в діяльності нового. Тобто будь-яка діяльність може носити інноваційний характер за умови, що вона утримує в собі (в самих різноманітних проявах – від постановки мети до засобів діяльності чи процедур прийняття рішення) елемент новизни. Причому, принципово важливо, що ця новизна повинна «працювати», використовуватись з метою отримання результату, що користується попитом, є бажаним, допомагає задовольнити реально існуючі потреби, вирішити конкретні завдання.

З ХХ у ХХІ ст.. перейшов комплекс проблем – поступове руйнування біосфери, суттєве зменшення запасів корисних копалин, необхідність утилізації відпрацьованого палива АЕС, запасів хімічної і бактеріологічної зброї тощо – вирішити які можна лише на основі принципово нових підходів, методик і технологій, які в літературі нерідко називають «проривними». Їх розробка під силу лише фахівцям високого рівня, які вже з студентської лави готові до інноваційної діяльності. Підготовка таких спеціалістів передбачає, в свою чергу, розробку нових, оригінальних технологій навчання.

Кожна така технологія виникає спочатку як теоретична модель організації навчального процесу, в якій фіксуються його часові параметри, достатньо чітко описуються обов'язки і процедури діяльності викладачів та студентів, визначаються методичне забезпечення навчання, способи контролю, очікуваний результат. Технологія на рівні знання – це своєрідне проектування людської діяльності. Останнім часом багато говорять і пишуть про інноваційні освітні технології.

Коли йдеться про інноваційність як рису навчального процесу, мається на увазі відповідний рівень організації підготовки фахівців, які професійно, пси-

хологічно і морально готові до інноваційної діяльності. Цілком очевидно, що не тільки ініціювати нове, а й бути простим учасником такої діяльності під силу далеко не кожному випускнику вищого навчального закладу. Здатність бачити у звичному шлях до нового, використовувати нове на практиці з метою якісної зміни стану об'єкта чи процесу, шукати і знаходити незвичні, нетрадиційні варіанти вирішення проблем властиве лише людям, що мають відповідну підготовку і здібності. Внутрішня готовність до інновацій дуже тісно пов'язана із стилем мислення людини, її критичним ставленням до дійсності, розумним сумнівом з приводу того, що вважається загальноприйнятим, звичним. Цікаво, що саме такий стиль мислення проповідує філософія. Піддавати сумніву установлене, традиційне, шукати істину шляхом зіткнення різних, нерідко протилежних точок зору, розглядати світ як постійний процес оновлення – лише деякі параметри філософського погляду на дійсність. Сказане означає, що філософія, як навчальна дисципліна, відіграє далеко не останню роль в інноваційній підготовці молодих фахівців.

Освіта, на жаль, за своїм характером є системою інерційною. Нове, як за змістом, так і за формою, проникає в неї з труднощами. Значною мірою це пов'язано з людським чинником. Зламати переконання викладачів, встановлений ритм роботи, звички, методики, особисті симпатії до певних блоків матеріалу, манери викладання досить важко. Важливо пам'ятати і те, що зміни в економіці, науці, суспільстві загалом не відразу знаходять відгук у галузі освіти. Будучи залежною від суспільства і обслуговуючи його потреби, освіта багато в чому функціонує як відносно самостійна сфера, що має власні закони розвитку. Вона реагує на суспільні потреби, як правило, із запізненням. А реформи, які час від часу держава намагається проводити тут, нерідко є не до кінця продуманими і не завжди результативними.

Реалії сьогодення потребують відмовитись від погляду на освіту як на затратну галузь, що існує поруч (разом) з іншими сферами суспільного життя і їх обслуговує. Вона має розглядатись як сфера, в якій формується інтелектуальний і практичний потенціал, завдяки діяльності якого і можливі успіхи

всього суспільства. Яка система освіти – такі і досягнення соціуму. Зв'язок тут органічний. Саме через освіту здійснюється цілеспрямоване і систематичне відтворення базових інтелектуальних і в широкому розумінні слова духовних цінностей народу. Жодне інше суспільне утворення, в тому числі релігія, культура, наука, не здатне вирішити цю задачу. Освіта – це простір особистісного розвитку людини.

Система освіти умовно може бути представлена як єдність декількох площин (проекцій):

а) середовище соціокультурного розвитку індивіда, в контексті якого відбувається формування ціннісних орієнтацій, становлення його як особистості, як суб'єкта спілкування;

б) змістовне поле, що забезпечує засвоєння знань, накопичених суспільством;

в) соціальний інститут, який функціонує за власними законами і забезпечує освітній процес щодо кожної людини, яка навчається.

Система освіти, її методичне і технологічне забезпечення мають працювати не стільки на день сьогоднішній, скільки на завтрашній, на перспективу. Для цього потрібно мати надійний прогноз розвитку суспільства в цілому та його окремих сфер на найближче і віддалене майбутнє. Сучасна вища школа покликана не передавати знання, а готувати випускника до роботи в умовах інноваційної економіки. І не лише як простого виконавця, функціонера, а й як ініціатора і автора інновацій. Робити це складно, але потрібно. Для навчального процесу важливо нарощувати потенціал сторін, які в ньому задіяні (ті, хто навчає, і ті, хто вчиться, а також проміжна сторона – педагогічні технології, навчальна література, сама організація навчального процесу в конкретному закладі освіти, нормативні документи, які її регламентують тощо). Необхідно активно розробляти технології, орієнтовані не стільки на навчальний процес у традиційному розумінні слова, скільки на самоосвіту як глибоко індивідуальний процес занурення в знання, в досвід. Це особливо важливо для талановитих студентів. Талановитий студент потребує талановитого педагога.

Будь-які інновації в освіті, незалежно від їх змісту, масштабів та цілей, повинні мати гуманістичну спрямованість. Не потреби техніки, виробництва, політичні чи державні інтереси, а особистість, її вільний, творчий розвиток, максимальна реалізація задатків та здібностей – ось найвища мета всіх інновацій. Бути має саме так. Молоду людину на студентській лаві обов'язково треба вчити гуманному, людяному відношенню як до інших людей, так і до навколишнього предметного світу. Лише за таких умов можна подолати надмірний технократизм, що став невід'ємною рисою способу мислення величезної армії випускників вищих навчальних закладів освіти і України, і інших держав світу.